

DAIKTAVARDŽIO KAITYMAS LINKMENŲ TARMĖJE

J. KARDELYTĖ

Liūkmenų (liūkmenes; toliau Lkm) tarmės plotas užima šiaurinę Švenčionių raj. dalį. Šiai tarmei priklauso 50 sodžių. Didžiausias centras — Linkmenys. Į šiaurę nuo Lkm tarmės plotas eina maždaug 12 km, į pietus 8 km, į rytus ir į vakarus po 7 km. Tarmės ploto didumas bandyta nustatyti, atsižvelgiant į du pagrindinius fonetikos kriterijus: 1. **tj, *dj > c, dz*, pvz.: *mačau̯, svēcas¹, džaũksmas, mēdzei*; 2. senasis ilgasis baltų (ir indoeuropiečių) *a* be kirčio yra išlikęs, tik sutrumpėjęs iki pusilgio, su kirčiu *ā > o*, pvz.: *na.rėjau*, bet *nóru*, *sta.vėjau*, bet *sídvju* (tarmės *o* yra daug platesnis negu lk. *o*).

§ 1. Daiktavardžių giminė. Daiktavardžiai Linkmenų tarmėje yra vyriškosios, moteriškosios ir bendrosios giminės. Giminė paprastai esti apibrėžiama morfologiškai, tačiau kartais morfologinis požymis (kamienas, galūnė, linksniuotė) rodo priešingos giminės lytį. Pažyminys su pažymimuoju žodžiu dažniausiai gimine taip pat esti suderintas. Pvz.: *pamerģi's* (*kòks jáunas pamerģi's*, bet ir — *nū*, ir *graži pamerģi's*); *darbini'kas* (*tòks ti iš jòs ir darbini'kas*; *baisi darbini'kas tò ju. mergà*; bet ir — *anà tai darbini'kæ.*, *nešedi ruñku. sudėjus*).

Kai kurios vyriškos pavardės pagal savo formą turi kaip ir lk. moteriškosios giminės galūnę, pvz.; *daili.dæ.*, *dru.teikà*, *maceikà*, *mažeikà*.

§ 2. Dar kiti daiktavardžiai be reikšmės skirtumo lygia greta vartojami ir vyriškąja, ir moteriškąja gimine, pvz.: *gi.slònas* || *gi.slònæ.* „Plantago“, *paũkšti.s* || *paũkštæ.*, *pũ.srubli.s* || *pũ.srubla.*, *pĩlnatis* || *pĩlnatæ.* || *pĩlnati.s* „mėnulio pilnatis“, *varnalėša* || *varnalėšas*. Taip pat kai kurie daiktavardžiai su priešdėliais *ažu-*, *api-*, *api-*, *pa-*, pvz.: *ažũ.lunkæ.* || *ažũ.lunki.s* „užuolanka“, *ažũ.stala.* || *ažũ.stali.s*, *ažũ.pečæ.* || *ažũ.peči.s*, *ažũ.ve.ja* || *ažũ.ve.ji.s*, *ažũ.kumpæ.* || *ažũ.kumpi.s*, *api'tumsa.* || *api'tumsi.s* || *apitumsi's* „prieblanda“, *api'jaušra.* || *api'jaušri.s* || *apijaušri's*; *pastalė* || *pastali's*, *pasuòla.* || *pasuòli.s*, *pamiškė* || *pamiški's*, *pabalė* || *pabali's*, bet tik *panòsa.*, *paaki's*, *paausi's*.

§ 3. Bendroji giminė tarmėje gana dažna. Daugiausia šios giminės daiktavardžiai yra *o*-kamieniai, pvz.: *api.kula* „apykvaišis“, *dĩlba* „ilgas ir nerangus“, *drimbàila*, *ázusnà*, *i.šjuoka* „tas, kur visus išjuokia“, *kerēpla*, *kérpla.ša*,

¹ Be trijų lk. vartojamų priegaidės ženklų, tarmės apraše vartojamas ir vidurinės priegaidės ženklas (*), rodąs arba pusilgį garsą, arba kirčiuotą žodžio skiemenį, pvz.: *bũ.va*, *vi.sas*, *du'mai*, *suòlas*.

keveša, kevérsa, kléiva, klipsà „išgveręs“, kramúila, kramèzà „kur dažnai kosti“, kváiša, lepsà, lérva, lúopauka „nevykėlis“, meletà „kur daug ir greitai kalba“, meketà, miksà, naktipóva „naktibalda“, pakaràila „nutrūktgalvis“, pakusà „kur kitus gundo, ragina“, pašáipa „kur iš kitų šaiposi“, pešenà „apsipešėlis“, pečelinda „išsimurzinęs, suodinas“, řógla, sanatà „kur viskuo domisi, smalsus, rimtas, taikoma jauniems“, sti.pena „sudžiūvėlis“, sú.kata „sudžiūvėlis, paliegėlis“, šaukolà „kur garsiai kalba, šaukia“, šepetà „pasišiaušėlis“, škabálda „nerangus“, tepsà, vepsà, ža.pli.nà.

io-kamieniai: muklà, šuplà „bedantis“, truklà „apkūnus, nerangus“.

a-kamieniai: lúošas, tauškalas.

ė-kamieniai: mēmæ. „tylus, nekalbus“, kėvæ. „prastas arklys“, klabátæ. „išgverėlis“, žiúbra. ~ žiuobrė „juodas, murzinas“.

§ 4. Skaičius. Be vienaskaitos ir daugiskaitos, tik su skaitvardžiu *du* ir įvardžiu *abu* vartojama ir vyriškosios giminės dviskaita. Ji sutinkama tik galininko linksnyje, pvz.: *dù baišonù „labai didelius“ klúonu jau iškùla.;* *dù kups- telù supi'la, ir ganà; abù laukù sú.veš „suvežė“; abù bernòkù išláidæ., tai h.ka kai pirštas.* Moteriškosios giminės girdėtas toks pasakymas: *abì akì išdùra., ir ganà.*

Vienaskaitiniai ir daugiskaitiniai daiktavardžiai yra tokie, kaip ir lk. Tik dažnai, kada norima pasakyti apie medžiagos kiekį, gausumą, vienaskaitiniai daiktavardžiai tarmėje pavartojami ir daugiskaitoje, pvz.: *kėtutaz dūonas isi- kepjau; žėri kaip devi'na. sáula.s; trì saulalàs praláisi ir gri'sk namò; par juòs tai bašsu. sme.leš; tokì plòtai ažusėta, kadù juòs apkuòkna.sma „apeisime, nudi-rbsime“.* Daugiskaitiniai daiktavardžiai tokiuose pasakymuose, kur turima galvoje medžiagos dalis, kartais pavartojami vienaskaitoje, pvz.: *i'seigai ir mārškiña. netù.ri; krúpu. iñmetei puòdan, tai vls tirsčau; raška málta. acinėš; málka sausà, tai náta „labai“ dēga; nei táuka., nei lášiña. vi.su. žiēm nemátæ.*

§ 5. Linksnis. Be lk. septynių linksnių, tarmėje vartojamas ir iliatyvas (sutinkamas visoje rytų Lietuvoje), pvz.: *miškañ, piēva.n, laukúosna, -an, -nan, diřva.sna, -an, -nan.*

Tarmėje pasitaiko daiktavardžių, skirtingų kamienų ir kirčiuočių negu lk. Tokios lytys yra nurodomos po paradigmų.

§ 6. a-, ia-kamienas

Vienaskaita

V. *krú.mas, mi'skas, piršli's, mēdi.s, kēlas, vagis*

K. *krú.ma., mi'ska., piršla.*

N. *krú.mui, mi'skui, piršlui*

G. *krú.mu., mi'sku., piršli., kēlu.*

Įn. *krú.mu, miškù, piršlù*

Vt. *krú.mi, miškì, mēdi., keli'*

Š. *bernė, apuòke, piršli, piršli', vagiė*

Il. *krú.man, miškañ, mēdin, kelañ*

Daugiskaita

- V. *krūmai, miškai, piršlei, mēdzei*
 K. *krūmu., miškū, piršlū, mēdzu.*
 N. *krūmam, miškām, piršlām, mēdzam*
 G. *krūmus, miškus, piršlūs*
 In. *krūmais, miškais, piršleis, mēdzeis*
 Vt. *krūmuos(u), miškuos(ū), mēdzuos(u), kėluos(ū)*
 Š. *krūmuosna, -san, -snan; mēdzuosna, -san, -snan*
miškuosna, -san, -snan; kėluosna, -san, -snan

a-, ai-kam. daiktavardžių linksnių galūnių ypatybės

§ 7. Vn. vard. *a*-kam. galūnės judrusis *a* niekada neiškrenta. *ia*-kam. turi dvi galūnes: *-i's* (kirčiuota), *-i.s* (nekirčiuota) ir *-(i)as*. *-i.s* yra be kirčio sutrumpėjusi senoji galūnė, plg., prūsų *rikijs*, estų baltiskasis skolinys *tagijas*. Tokia galūnė yra ir visų *ia*-kam. vardažodžių. Tos rytų lietuvių tarmės, kur netrumpina galūnių (Kupiškis, Svėdasai, Dusetos, Rokiškis, Zarasai, Tauragnai, visi rytų dzūkai) taip pat turi tokią galūnę. Su galūne *is* yra tik vienas žodis — *vagis*, linksniuojamas kaip *piršlī's*, tik vn. šauksm. yra *i*-kam.

Šalia *mēdi.s* tarmėje yra ir *mēdzas*. Pastaroji lytis vartojama nukirsto medžio prasme (pvz.: *prī.versta ta.kō gražauš mēdza.*; *ta.kam keli mēdzas gerai vēšteina.s*; *grażauš mēdza. par juos āugama* — čia turima galvoje statybinė medžiaga). *mēdzas* šia prasme vartojamas tik vn., dg. jau bus ne nukirsti medžiai, bet auga. Tokia prasme šią lytį turi ir visi rytų dzūkai, taip pat žalininkai, žadininkai. Gervėčių, Pelesos krašte vartojama miško prasme (pvz.: *nūlskē kārvē mēdzañ; gražūs mēdzas āuga*). Lytis *medžias* bene bus senesnė negu *medis*.

§ 8. Vn. viet. *ia*-kam. yra be galūnės *-je*: *-i.* (baritonų) ir *-i' (oksitonų)*. Tokia galūnė yra *i-* ir priebalsinio kamieno (žr. § § 34, 37, 41, 44).

§ 9. Vn. il. *a*-kam. yra *-an* (<*-*ana*); *ia*-kam. *-in* (<*-*ina*). Toks iliatyvas su atitinkamais kamiengaliniais balsiais yra ir visų kitų kamienų.

§ 10. Vn. šauksm. daugelio *a*-kam. daiktavardžių vartojamas ir su kamiengaliu *-e-*, ir su galūne *-ai*, pvz.: *apūoke* || *-ai*, *baravi'ke* || *-ai*, *barōne* || *-ai*, *kātine* || *-ai*, *kėrpla.še* || *-ai*, *kelmė* || *-ai*, *pīrmini.ke* || *-ai*, *pařše* || *-ai*, *ragė* || *-ai*, *tėvai* || *-e*.

Kai kurie *a*-kam. daiktavardžiai yra tik su kamiengaliu *-e*, pvz.: *dīēve*, *vaiķē*, *vařge*, *vi're*; kiti tik su *-ai*, pvz., *kūmai*.

Tikriniai vardai ir juos atstojantieji žodžiai vn. šauksm. yra su galūne *-ai*, daugiaskiemeniai gali būti ir be šios galūnės, pvz.: *adōmai* || *āda.m*, *jariūnimai* || *jariūnim*, *juōzupai* || *juōzup*, *mī.kai*, *pėtrai*, *untānai* || *uñta.n*, *ta-tū.kai* || *tātuk*, *sanelū.kai* || *sāneluk*, *de.dulū.kai* || *dē.duluk*.

Pavardžių, vardų su priesagomis *-(i)okas*, *-(i)u.kas* lytis yra tik grynas kamienas, pvz.: *ālekñia.k*, *blaišā.k*, *kařdela.k*, *kāza.k*, *uñtañā.k*, *māžeikuk*, *biñda.fuk*, *pėtruk*, *stāšuk*. Lyčių su priesaga *-ojas*, *-ėjas* vn. šauksm. galūnė yra *iu*-kam., pvz.: *artōjau*, *pja.vėjau*. Lyties *brōli.s* vn. šauksm. yra *brōli* ir *bra.laū*. Ši lytis vartojama ir sutrumpėjusi ir turi tik dalelytės reikšmę — *brō* ir *brā* (*kuř tu brā* || *brō buvai*; *taī brā gi.vėnima. būta*).

§ 11. Dg. naud. lytys yra be galūninio s.

§ 12. Dg. viet. lytys yra dvejopos: su galūne -su ir fonetiškai sutrumpėjusi lytis (be -u). Dažniau vartojama pilnesnė lytis, t. y., su -su. Tokia galūnė yra ir kituose kamienuose. Mot. g. vartojama tik su -su, vyr. g. jau linkstama trumpinti. Ši galūnė yra randama senuosiuose raštuose ir kitose indoeuropiečių kalbose (plg., skr. *dśvēsu*, ssl. *dusěxъ*), taip pat Švenčionėlių, Švenčionių apylinkėse lytys su šia galūne dar vartojamos visų tarmės atstovų.

§ 13. Dg. il. turi treją galūnę²: -uosna, -uosan, -uosnan.

§ 14. Tarmėje a-, ia-kamieniai yra ir šie žodžiai: *atōsta.gai*, *balānas*, *brūnduolas*, *kułnas* „kulnis“, *nū.maras*, *pėdas* „pėda“, *ave.ti's*, *jurgi.ni.s* „jurginas“, *dugni's*, *ludakaiti.s* „lydeka“, *pagalvi.s* „pogalvė“, *pažasti's*, *pažāumi.s*, *ramū.ni.s*, *skri'beli.s*, *uñgli.s* (dar žr. § 2).

§ 15. Dviskiemeniai IV kirčiuotės žodžiai vn. šauksm. gali kirtį turėti ir šaknyje, ir galūnėje, pvz.: *maīše* || -ė, *vaīge* || -ė, *vaīke* || -ė, Tik žodis *diēve* visados kirčiuoja šaknį.

Tikrinių vardų ir juos atstojančių žodžių trumpesnės lytys vn. šauksm. kirtį turi šaknyje, pvz.: *kāžuk*, *pėtruk*, *uñta.n*, *tātuk*, *sāneluk*. Tik tariant šiuos žodžius su tam tikra intonacija (šaukiant iš tolo), kirčiuojamas kartais ir žodžio galas, pvz.: *kazū.k*, *untān*, *sanelū.k*.

Visi kiti linksniai kirčio vieta sutampa su lk. kirčio vieta.

§ 16. Tarmėje skirtingai nuo lk. kirčiuojami šie a-, ia- kamieniai žodžiai:

I kirčiuotė. a- kam.: *amātinī.kas*, *dvārini.kas*, *gi.slōnas*, *kālnas*, *kułodas*, *skūndas*, *tėvas* (visuose vn. ir dg. linksniuose yra išlaikyta senoji kirčio vieta); daiktavardžiai su priesaga -u'nas: *bastū'nas* „kuris bastosi“, *keikū'nas* „kuris keikiasi“, *raudū'nas* „kuris rauda“, *sailū'nas* „seilius“, *šnibždū'nas* „burtininkas, kerėtojas“. ia-kam: *gi'vaplauki.s*, *guoli.s*, *gurvōli.s* „kietas žemės gniužulas“, plg.: *diřva.j* vien³ *gurvōlei*, *sū.vis* neišakėta, *stułobri.s*.

II kirčiuotė. a-kam.: *kułolas*, *kmī'nas*, *lauštū.vas*, *pleñtas*. ia-kam.: *aple.paūsi.s*, *gra.bładuñti.s* „grėbliadantis“, *viřzi.s*, *žvagū.li.s* „skambaliukas“.

III kirčiuotė. a-kam.: *grābe.stas*, *āgrastas*, *akułotas* (vn. I), *inkstas*, *iñtapas*, *jāzminas*, *kāimas* (vn. I), *kułodas*, *pāvi.das*, *pu.di'mas*, *šautuvas* (vn. I). ia-kam.: *api.vakari's*, *rū'pesti.s*, *terpeži's*, *ve.škelī's*, *va.ke.ti's*; daiktavardžiai su priesagomis: -ėjas³, pvz.: *a.rėjas*, *pja.vėjas*, *kirtėjas*, *rišėjas*, *ša.kėjas*; -i'nas, pvz.: *alksmī'nas*, *berži'nas*, *kimsi'nas*, *u.žuoli'nas*.

§ 17. o-, io-kamieniai

Vienaskaita

V. *pieva*, *šakà*, *giřà*, *marti*

K. *pieva.s*, *šakōs*, *gi.řa.s*, *marcōs*

N. *pievai*, *gi.rei*

G. *pievu.*, *gi.řu.*

Įn. *pievu*, *šakū*, *giřū*

Vt. *pieva.j*, *šakōj*, *gi.řa.j*, *vilñdį*

Š. *šāka*, *mū.ša*

Il. *pieva.n*, *šakōn*, *gi.řa.n*, *vilñōn*

² Žr. A. Laigonaite, Vietininkai dabartinėje lietuvių kalboje, Filologijos mokslų kandidato laipsnio disertacija, rankraštis, 31-35, Vilnius, 1956.

³ Lytys su priesaga -ėjas vn. yra I kirči.

- V. *pieva.s, gi.ŕa.s*
 K. *pievu, šakū, gi.ŕu, marcū*
 N. *pieva.m, šakōm, gi.ŕa.m, marcōm*
 G. *pievas, šakās, giŕās*
 Įn. *pieva.m, šakōm, gi.ŕa.m, marcōm*
 Vt. *pieva.su, šakosū, gi.ŕa.su, ailosū*
 Š. *gálva.s, gi.ŕa.s*
 II. *pieva.sna, -san, -snan; gi.ŕa.sna, -san, -snan*
šakōsna, -san, -snan; ailōsna, -san, -snan

o-, io-kam. daiktavardžių linksnių galūnių ypatybės

§ 18. Vn. viet. yra be galūninio *-e*: *-a.j* (baritonų), *-oj* (oksitonų).

§ 19. Dg. naud. ir įn. galūnės yra dviskaitinės: *-a.m* (baritonų) ir *-om* (oksitonų). Apie vn. il., dg. viet. ir il. žr. §§ 9, 12, 13.

§ 20. Tarmėje *o-*, *io-*kamieniai yra ir šie žodžiai: *api.vara, aki.vara, bailà* „baimė“, *būlba, gáilista* „gailestis“, *gírša* „dirsė“, *litrà, mąšala, nagà* „nagas“, *págra.psta.s* „pagrėbstai“, *póva* „povas“, *strelà* „strėlė“, *sū.plauka.s* „sūpuoklės“, *šl'na, tištuma.s, vėžà, ū.škunda* „užkandis“; *ailà, bruknà, dalà* „1. dalia 2. dalis“, *ladauñà* „ledainė“, *meškeŕà, mušà, stálaka.ja* „stalo koja“, *salà* „salė“, *špulà, tarpū.ka.ja, u.žėnà* „ūžesys“.

§ 21. *ė-*kamieniai moterų vardai tarmėje yra perėję į *ia-*kamienius (bene baltarusių kalbos įtaka), pvz.: *geñà, jañà, mafà, stašà, vilà*. Šios lytys visada kirčiuoja galūnę.

§ 22. Skirtingai nuo lk. tarmėje kirčiuojami šie *o-*, *io-*kam. žodžiai:

I kirčiuotė. *o-*kam.: *išrū'ga.s, pāma.ka, vālunda, žárna* (ir III), *žáuna* (ir III); daiktavardžiai su priesagomis: *-i'kla*, pvz.: *gāni'kla, girdi'kla, ma.ki'kla, skerdi'kla; -i'na*⁴, pvz.: *ba.bi'na, bulbi'na, karvi'na, višti'na*.

*io-*kam.: *atāsaja* „pakinktų dalis“, *ažū.ve.ja*, taip pat daiktavardžiai su priesaga *-i'ca*, pvz.: *alekni'ca* „Aleknos duktė“, *dru.teiki'ca* „Drūteikos duktė“, *kardeli'ca*.

II kirčiuotė. *a-*kam.: *lū.ba.s, meškà; ia-*kam.: *ėdža.s*.

III kirčiuotė. *o-*kam.: *kāmana.s* (ir I), *su.sparà*; daiktavardžiai su priesaga *-iena*, pvz.: *avižienà* „nupiautas avių laukas“, *me.žienà* „t. p.“, *rugienà; io-*kam.: *akēca.s* (ir I).

IV kirčiuotė. *a-*kam.: *du'dà, oškà, valksnà* „vienas tinklo užvilimas“. *ia-*kam.: *pirkà*, taip pat daiktavardžiai su priesaga *-ėja*, pvz.: *pja.vėjà, rišėjà, siuvėjà*.

§ 23. ė-kamienas

Tarmėje beveik visi *ė-*kamieniai daiktavardžiai yra moteriškosios giminės. Tik *dėdæ., tėtæ.* (nauj.), *daili.dæ.* (pavardė) yra vyriškosios giminės; taip pat pora pavyzdžių bendrosios giminės (žr. § 3).

⁴ Priesaga *-i'na* turi didinamąją ir menkinamąją prasmę.

Vienaskaita	Daugiskaita
V. <i>ũ.pæ.</i> , <i>katė</i> ¹	<i>ũ.pæ.s</i>
K. <i>ũ.pæ.s</i> , <i>katės</i> ¹	<i>ũ.pju.</i> , <i>kačũ</i>
N. <i>ũ.pei</i>	<i>ũ.pæ.m</i> , <i>katėm</i>
G. <i>ũ.pi.</i>	<i>upės</i>
Įn. <i>upì</i>	<i>ũ.pæ.m</i> , <i>katėm</i>
Vt. <i>ũ.pæ.j</i> , <i>duobėj</i>	<i>ũ.pæ.su</i> , <i>duobėsũ</i>
Š. <i>lāpe</i>	<i>lāpæ.s</i>
Il. <i>ũ.pæ.n</i> , <i>duobėn</i>	<i>ũ.pæ.sna</i> , <i>-san</i> , <i>-snan</i>
	<i>duobėsna</i> , <i>-san</i> , <i>-snan</i>

é-kam. daiktavardžių linksnių galūnių ypatybės

§ 24. Vn. viet. yra be galūninio *-ei* *-æ.j* (baritonų), *-ėj* (oksitonų). Dg. naud. ir įn. galūnės yra dviskaitinės: *-æ.m* (baritonų), *-ėm* (oksitonų). Vn. il. dg. viet. ir il. žr. §§ 9, 12, 13.

Žodis *žė.vė* ~ žievė vn. įn. turi dvi galūnes: *-i* (< *-en*) — *žievì* ir *-u* — *žievju*. Antroji galūnė yra apibendrinta pagal *io*-kam.

§ 25. Daiktavardžių su priesagomis *-otæ.*, *-u.tæ.*, *-ėlu.tæ.* vn. šauksm. lytys daugiausia yra tik grynas kamienas, pvz.: *gal̃ṽa.t* (*ĩ*) „galvele“, *mer̃g̃a.t* (*ĩ*), *vĩš̃c̃a.t* (*ĩ*), *m̃arut*(*ĩ*) „Maryte“, *st̃ašut*(*ĩ*), *s̃añelut*(*ĩ*), *rũñkelut*(*ĩ*). Galinis priebalsis dažniausiai esti kietas, rečiau minkštas. Šios lytys visada kirčiuoja šaknį. Labai retai tevatojamos lytys su galiniu *-e*, pvz.: *mer̃g̃õte*, *danũ.te*, *skar̃alũ.te*. Tokios lytys kirtį turi visada priesagoje.

Daiktavardžiai su priesaga *-elotæ.* vn. šauksm. dažniau vartojami su *-e*, rečiau — grynas kamienas, pvz.: *aṽel̃õte*, *gal̃ṽel̃õte*, *ka.j̃el̃õte*. Šios lytys kirčiuoja priesagą.

§ 26. Visi *é*-kam. daiktavardžiai, kurių prieš kamiengalį yra priebalsiai *l*, *r*, *s* (rečiau, *n*, *t*), pvz.: *s̃aũla.*, *kep̃ũ.ra.*, *pũ.sa.*, linksniuojami pagal aukščiau duotą paradigmą, tik galūnės balsiai yra kokybiškai pakitę pagal tarmės fonetinius dėsnius.

§ 27. Tarmėje *é*-kamieniai yra ir šie žodžiai: *atvirũ.tæ.*, *auk̃šl̃ẽ* „aukšlys (žuvis)“, *dal̃g̃æ.*, *darb̃ĩmetæ.*, *kas̃ap̃inæ.* „kaspinas“, *krik̃št̃as̃uola.* „garbingiausia vieta prie stalo“, *kũ̃latæ.* „kūlimas“, *laiṽæ.* „laivas“, *m̃al̃latæ.* „malimas“, *muš̃õmira.* „musmiris“, *sald̃aĩnæ.*, *tarpũ.kalna.*, *tõš̃æ.*, *ug̃ñãkura.*, *vẽř̃patæ.* „verpimas“, *žibĩñkštæ.* (dar žr. § 2).

Apie žodžius tipo *pũ.snis*, *ũ.snis* žr. § 42.

§ 28. Skirtingai nuo lk. tarmėje kirčiuojami šie *é*-kamieniai daiktavardžiai:

I kirčiuotė: *gar̃bæ.* „garbė“, *me.h̃ĩne.* (uoga), *žũ̃k̃la.* ~ žūklė; daiktavardžiai su priesagomis *-elĩ.tæ.*, *-ėlũ.tæ.*, *-ũ.tæ.*, pvz.: *gal̃ṽelĩ.tæ.*, *mer̃g̃elĩ.tæ.*, *ba.belũ̃.tæ.*, *suk̃nelũ̃.tæ.*, *kašũ̃.tæ.*, *ruñkũ̃.tæ.*

II kirčiuotė: *k̃ala.* ~ kalė, *l̃ėla.* ~ lėlė, *m̃ĩ.sla.*, *rup̃ũ̃žæ.*, *skr̃ag̃ždæ.* ~ skregždė, *žvaĩg̃ždæ.*

III kirčiuotė: *buõžẽ*, *duobẽ*, *indrẽ* „nendrė“, *ri.k̃štẽ*, *sail̃ẽ*, *starbl̃ẽ*; daiktavardžiai su priesaga *-i.klẽ*, pvz.: *baidi.klẽ*, *šaudi.klẽ*, *ve.ti.klẽ*.

IV kirčiuotė: *bliz̃gẽ*, *g̃nũ̃štẽ*, *grĩštẽ*, *ke.l̃ẽ* ~ kielė, *žlũ.gẽ*.

§ 29. *u-, iu-* kamienai

Visi *u-, iu-* kamieniai daiktavardžiai tarmėje yra vyriškosios giminės.

Vienaskaita

- V. *tuřgus, medūs, puõdžus*
 K. *tuřgaus, medaũs, puõdžaus*
 N. *tuřgui, puõdžui*
 G. *tuřgu, puõdžu.*
 Įn. *tuřgum || turgù, meduĩ, puõdžum || puõdžu*
 Vt. *tuřguj, medũj, pakřaũsuj || pakřaũši.*
 Š. *su.naĩ, puõdžau*
 Il. *tuřgun, meduĩ, pakřaũšun || pakřaũšin*

Daugiskaita

- V. *turgaĩ, puõdzei*
 K. *turgũ, puõdžu.*
 N. *turgám, puõdžam*
 G. *turgũs, puõdžus*
 Įn. *turgaĩs, puõdzeis*
 Vt. *tuřguos(u), pakřaũšuos(u)*
 Š. *su.naĩ, puõdzei*
 Il. *tuřguosna, -san, -sna; pakřaũšuosna, -san, -sna.*

§ 30. Dviskiemeniai *u-, iu-* kam. daiktavardžiai vn. visuose linksniuose yra išlaikę savo kamienų galūnes, tik įn. linkstama pereiti į *a-, ia-* kam. (ne visų žodžių, pvz.: *meduĩ* vartojama tik *u-* kam. lytis), nors *u-, iu-* kam. galūnės vartojamos dažniau.

§ 31. Daugiaskiemeniai daiktavardžiai šalia savo kamienų galūnių turi ir *ia-* kam. galūnes, pvz.: *vasarõjus || vasarõjas, vasarõjaus || vasarõja., vasarõjun || vasarõjan || vasarõjin.*

§ 32. Daugiskaitoje ir dviskiemeniai, ir daugiaskiemeniai daiktavardžiai visuose linksniuose turi *a-, ia-* kam. galūnes. Tik žodis *pietus* (reikšmė — vidurdienio valgis) visuose linksniuose išlaikė *u-* kam. galūnes, tik įn. *a-* kam.:

- V. *pietus*
 K. *pe.tũ*
 N. *pe.tũm*
 G. *pietũs*
 Įn. *pe.tuĩ || pe.taĩs*

Naud., įn. lytis yra dviskaitinės:

Kamienų mišimo atvejai

§ 33. Lkm. tarmėje *i*- ir priebalsiniai kamienai yra sumišę (tų pačių žodžių vienos galūnės yra *i*-kamieno, kitos — priebalsinio). Taip pat dažnai vartojamos tos pačios lytys ir su kitų (*a*-, *ia*-, *o*-, *io*-, *ė*-) kamienų galūnėmis. Tokie žodžiai, kurių kamienai įvairiuose linksniuose yra susimaišę, išskiriami į 5 grupes pagal daugiau ar mažiau vienodas linksnių galūnes (daugiausia atsižvelgta į vn. kilm. ir dg. vard. ir kilm.). Prie pirmos grupės priskiriami grynai *i*-kam. daiktavardžiai. Tokių daiktavardžių tarmėje rasta maža.

I

§ 34.	Vienaskaita	Daugiskaita
V.	<i>akls</i>	<i>āki.s</i>
K.	<i>akiēs, nōse.s</i>	<i>akū̃, nōšu.</i>
N.	<i>ākei</i>	<i>akim</i>
G.	<i>āki.</i>	<i>akls</i>
Įn.	<i>akū̃~akia</i>	<i>akiim̃</i>
Vt.	<i>akĩ, nōsi.</i>	<i>akisū akĩ.sū akĩ.su</i>
Š.	<i>naktiē, nōse</i>	<i>āki.s</i>
Il.	<i>akiñ, nōsin</i>	<i>akĩ.san, -sna, -snan</i>

§ 35. Kaip *akls* linksniuojami ir *dal̃s, makšt̃s, nakt̃s, nōsis, pālt̃s, šal̃s*. Šių žodžių daugumas linksnių yra išlaikę *i*-kamieno galūnes, tik dažniausiai jos yra paveiktos tarmės fonetinių dėsnių.

§ 36. Vn. viet. yra kaip lk., tik be galūnės *-je*. Vn. ir dg. il. žr. §§ 9, 13. Vn. įn. visų šių žodžių turi *io*-kam. galūnę: *akū̃, nōšu, nakeū̃, dal̃ū*. Žodis *makšt̃s* vn. įn. šalia *io*-kam. galūnės turi ir *i*-kam. galūnę: *makšcū̃ || makš-tim̃*; žodis *šal̃s* vn. įn. turi tik *i*-kam. galūnę: *šaliim̃* (tarmėje šis žodis yra naujas). Dg. naud., įn. yra dviskaitinės lytys (baritonai nesiskiria ir priegaide, pvz.: *nōsim*). Dg. viet. vartojamos trys lytys. Lytis *akisū* yra su senąja galūne (plg. § 12) ir vartojama dažniau. Lytys su galūnėmis *-ĩ.sū* ir *-ĩ.su* yra kontaminacinės (plg. lk. *akysē*). Sunku būtų pasakyti apie lyčių *akĩ.su, nakt̃.su* ir kt. kirtį, ar tai senas kirčiavimas, ar kirtis yra atitrauktas iš galūnės, nes tarmėje neskiriama, kokia šių lyčių kirčiuoto skiemens priegaidė — tvirtapradė ar tvirtagalė.

II

§ 37.	Vienaskaita	Daugiskaita
V.	<i>pirt̃s</i>	<i>pirt̃es pirt̃i.s</i>
K.	<i>pirt̃ēs</i>	<i>pircū̃</i>
N.	<i>pirt̃cei pirt̃tei</i>	<i>pirt̃im</i>
G.	<i>pirt̃i.</i>	<i>pirt̃s, svirt̃is</i>
Įn.	<i>pircū̃ pirti</i>	<i>pirt̃im̃</i>
Vt.	<i>pirtĩ, svirtĩ.</i>	<i>pirt̃isū pirtĩ.sū pirtĩ.su</i>
Š.	<i>šird̃iē, svirte</i>	<i>žvē̃ras žvē̃ri.s</i>
Il.	<i>pirtiñ</i>	<i>pirtĩ.san, -sna, -snan</i>

§ 38. Kaip *pirtis* yra linksniuojami ir *širdis*, *šutis* (IV kirč.) „vienu dalgio ar piautuvo siautimu užimamas plotas“, *a.belis*, *ackaluonis*, *ašis*, *atajuomis*, *atlikuonis*, *austis*, *blužnis*, *dū.ras*, *gelažis*, *geluonis*, *grūndis*, *ligonis*, *lūrtis*, *me.scōnis*, *mōteris*, *perajuonis*, *prāpultis*, *rušis*, *rukštis*, *škauturis*, *svirtis*, *šaknis*, *šerdis*, *tūlžis*, *votis*, *žvėris*, *žuvis*.

§ 39. Vn. kilm. visų šios grupės žodžių yra išlaikęs priebalsinio kamieno galūnę *-es*. Dėl lk. įtakos kai kurie jaunesnieji tarmės atstovai jau pradeda (retai) vartoti ir lytis su *i*-kam. galūne: *ausiēs*, *pirtiēs*, *žuviēs*. Kai kurie žodžiai, kurių kamienas baigiasi priebalsiais *t*, *d*, vn. vard. turi ir *ė*-kamieno (vartojama dažniau), ir *io*-kamieno galūnę, pvz.: *prāpultei* || *prāpulcei*, *rūkštei* || *rūkšcei*, *svirtei* || *svircei*, *vōtei* || *vōcei*, nors žodžiai *grūndis*, *kūndis*, *lūrtis*, *šerdis* vartojami tik su *ė*-kam galūne: *grūndei*, *kūndei*, *lūrtei*, *šerdei*. Daiktavardžiai su priesagomis *-uonis*, *-onis* vn. naud. turi tik *ia*-kam. galūnę, pvz.: *atajuōnui*, *atlikuōnui*, *ligōnui*, *me.scōnui*, nors *gėluōnui* || *gėluonei*. Vn. įn. lytys vartojamos su dvejopa galūne: *io*-kam. ir *ė*-kam., pvz.: *gėlažu* || *gėlaži*, *svircu* || *svirti*, *tūlžu* || *tūlži*. Kartais (ir tik atskirų žodžių) pavartojamos lytys ir su *i*-kam. galūne, pvz.: *širdim̃*, *tulžim̃*. Dažniausiai yra vartojamos lytys su *io*-kam. galūne. Dg. vard. yra išlaikyta priebalsinio kam. galūnė *-es*: *gėlažes*, *me.scōnes*, *žū.ves*. Lytys su *i*-kam. galūne kartais vartojamos tik jaunesniųjų tarmės atstovų. Dg. kilm. vieni šios grupės žodžiai turi tik priebalsinio kam. galūnę, pvz.: *dū.ru.*, *mōteru.*, *žuvū.*; kiti žodžiai lygia greta vartojami ir su priebalsinio, ir su *i*-kam. galūne, pvz.: *a.belū.* || *a.belū.*, *ausū.* || *ausū.*, *gelažū.* || *gelažū.*, *škauturū.* || *škauturū.*, *žu.sū.* || *žu.sū.*, *žvė.rū.* || *žvė.rū.*, *šaknū.* || *šaknū.*. Žodžiai *ašis*, *grūndis*, *kūndis*, *pirtis*, *prāpultis*, *rukštis*, *šutis*, *svirtis*, *širdis*, *tūlžis* ir daiktavardžiai su priesagomis *-uonis*, *-onis* dg. kilm. turi tik *i*-kam. galūnę.

§ 40. Vn. šauksm. lytys oksitonų yra kaip lk., baritonai turi *ė*-kam. galūnę. Daiktavardžiai su priesagomis *-uonis*, *-onis* vn. šauksm. turi *ia*-kam. galūnę: *atajuōni*, *ligōni*.

III

§ 41.	Vienaskaita	Daugiskaita
V. <i>ū.gnis</i>		<i>ū.gnes</i> <i>ū.gnæs</i> <i>ū.gni.s</i>
K. <i>ū.gnes</i> <i>ū.gnæs</i>		<i>ū.gñu.</i>
N. <i>ū.gnei</i>		<i>ū.gnim</i> <i>ū.gnæ.m</i>
G. <i>ū.gni.</i>		<i>ū.gnis</i>
Įn. <i>ugñū</i> <i>ugni</i>		<i>ū.gnim</i> , <i>ū.gnæ.m</i>
Vt. <i>ū.gnæ.j</i> <i>ū.gni.</i> <i>ugni.</i>		<i>ū.gni.su</i> , <i>ū.gnæ.su</i>
Š. <i>kārte</i> <i>va.verie</i>		<i>vōveras</i>
II. <i>ū.gnæ.n</i> <i>ū.gnin</i>		<i>ū.gni.sna</i> , <i>-san</i> , <i>-snan</i> <i>ū.gnæ.sna</i> , <i>-san</i> , <i>-snan</i>

§ 42. Kaip *ū.gnis* yra linksniuojama ir *iltis*, *kārtis*, *kū.birkštis*, *krōsnis*, *krū.snis*, *kūlšis*, *pīntis*, *pū.snis*, *skīltis*, *svirtis*, *šū.snis*, *ūnkštis*, *va.veris*, *veřpstis*.

Vn. kilm. šios grupės žodžių vartojamas su priebalsinio ir *ė*-kam. galūne. Labai retai, tik jaunesnieji, pasako ir su *i*-kam. galūne: *ugniēs*. Vn. įn. daž-

niau vartojama *io*-kam. galūnė, *ė*-kam. galūnė retesnė. Dar rečiau vartojama *i*-kam. galūnė: *ū.gnim*, *píntim* (taip, kaip lk., tik be galūnės *-i*); vn. viet. lytys yra su dvejopa galūne: *ė*-kam. ir *i*-kam. Abi galūnės vartojamos lygia greta. Vn. šauksm. turi *ė*-kam. galūnę, tik kartais galūninio kirčiavimo žodžiai pavartojami ir su *i*-kam. galūne. Vn. il. šalia *i*-kam. galūnės turi ir *ė*-kam. galūnę.

§ 43. Dg. vard. dažniau vartojama lytis su priebalsinio kam. galūne *-es*, nors jau linkstama pasakyti ir su *ė*-kam. galūne. Labai retai vartojamos lytys su *i*-kam. galūne. Dg. naud., įn., viet., il. šalia *i*-kam. galūnės turi ir *ė*-kam. galūnę. Iš pavyzdžių matyti, kad tarmėje dar yra išlikę dviskiemeniai baritonai su pailgėjusiu šaknies skiemeniu: *ū.gnis*, *pū.snis*, *únkštis* ir kt. Tokių baritonų yra rytų dzūkuose, taip pat pora pavyzdžių apie Dusetas, Kupiškį, Panevėžį. Kitos tarmės tokio seno kirčiavimo pavyzdžių jau neturi.

IV

§ 44.	Vienaskaita	Daugiskaita
V.	<i>duntī's</i>	<i>duñtes</i> <i>duncēi</i>
K.	<i>duntēs</i> <i>duñča.</i>	<i>duntū.</i> <i>duncū.</i>
N.	<i>duñcui</i>	<i>duntīm</i> <i>duncām</i>
G.	<i>duñti.</i>	<i>duntīs</i> <i>duncūs</i>
Įn.	<i>duncū</i>	<i>duntiñ</i> <i>duncēis</i>
Vt.	<i>duntī.</i>	<i>duntisū</i> <i>duntī'sū</i> <i>duncūsū</i>
Š.	<i>duñti, duntī.</i>	<i>duñtes</i> <i>duncēi</i>
Il.	<i>duntiñ</i>	<i>duntī'sna, -san, -snan</i> <i>duncūosna, -san, -snan</i>

§ 45. Kaip *duntī's* yra linksniuojami ir *ave.tī's*, *debesī's*, *de.verīs*:

§ 46. Vn. vard. galūnė yra *ia*-kam., tik *de.verīs* *i*-kam. Vn. kilm. lygia greta yra vartojamos lytys ir su priebalsinio (*-es*), ir su *ia*-kam. galūnėmis. Visi kiti vn. linksniai šios grupės žodžių jau yra perėję į *ia*-kam. Galūnės tokios, kaip lk., arba su fonetiniais pakitimais.

§ 47. Dg. vard., kilm., šauksm. lytys turi ir priebalsinio, ir *ia*-kamieno galūnes. Priebalsinio kamieno lytys vartojamos dažniau. Dg. naud., gal., įn., viet., il. lytys vartojamos ir su *i*-, ir su *io*-kam. galūnėmis. *i*-kam. lytys vartojamos dažniau.

§ 48. Dg. naud. ir įn. *i*-kam. lytys yra dviskaitinės.

§ 49. Prie šios grupės žodžių yra priskirtini ir *riešutas* || *re.šuti's*, *ášutas* || *ašuti's*. Šalia *ia*- ir prieb. kam. galūnių visuose vn. ir dg. linksniuose šie žodžiai turi ir *a*-kam. galūnes, pvz.: vn. kilm. *riešuta.*, *ášuta.*; vn. naud. *riešutui*, *ášutui*; vn. gal. *riešutu.*, *ášutu.*; vn. įn. *riešutu* || *riešuču*, *ášutu*; vn. viet. *riešuti*, *ašuti*; vn. il. *re.šutañ*, *ašutañ*; dg. vard. *re.šutaĩ*, *ašutaĩ*; dg. naud. *re.šutám*, *ašutám* ir t.t.

§ 50.

Vienaskaita

- V. *pe.mūo, sasiūo, dukte¹*
 K. *pe.menēs, piēmeņa., sasarās, dukterās, duktēs*
 N. *piēmeņui, sāsarai, dū.kterai, sāsarai, dū.kterei*
 G. *piēmeņi., sāsarai.(-i.), dū.kterai.(-i.)*
 Īn. *piēmeņu, sāsarū || sasariņ, dū.kterū || dukteriņ*
 Vt. *akmeni¹*
 Š. *pe.meni¹, sāse, dū.kte*
 II. *akmeniņ*

Daugiskaita

- V. *piēmenes, piēmeni.s, pe.menaī, pe.meneī, sāsarās, dū.kteras*
 K. *pe.menū., pe.meñū., sasarū., dukterū.*
 N. *pe.menīm, pe.menām, pe.meñām, sasarīm, dukterīm*
 G. *piēmeņus, (piēmenus ret.), sāsarīs, dū.kterīs*
 Īn. *pe.meniņ, pe.menaīs, pe.meneīs, sasariņ, dukteriņ*
 Vt. *akmeni.sū, akmeñuōs(ū), akmenuōs(ū)*
 Š. *piēmenes, -i.s, -aī, dū.kteras, -i.s*
 II. *akmeni.sna, -san, -sna, akmeñuōsna, -san, -sna*
akmenuōsna, -san, -sna

§ 51. Kaip *pe.mūo* linksniuojama ir *rudūo, undūo, akmuō, ske.mūo, želmūo, ešmūo, ā.šmenes, gelažū.nes, aūdmenes, mā.žmenes* „mažuma“, *mē.tmenes, raūmenes, sēmenes, smāgenes, stōmenes*.

§ 52. Šios grupės daiktavardžių kamienai visuose vn. ir dg. linksniuose yra sumišę. Kiek nuosekliau yra vartojamos vn. ir dg. vard., kilm., šauksm. lytys.

Vn. kilm. dažnesnė priebalsinio kamieno galūnė, o lytis *sasarās* vartojama visų tarmės atstovų tik su priebalsine galūne. Lytis *dukterās* dažnesnė negu *duktēs*.

Vn. naud., gal., ĩn. vyr. g. yra *ia-kam.*, mot. g. naud. yra *io-* ir *ė-kam.* Abi lytys vartojamos lygia greta. ĩn. yra *io-* ir *i-kam.* Dažnesnė *-io-kam.* galūnė.

§ 53. Daiktavardžio *duktē¹* vn. šauksm. yra tik *dū.kte*. Tokia lytis randama ir senuosiuose raštuose (Daukšos Postilė 2₄₆, 368₁₀). Greičiausiai pagal *dū.kte* yra apibendrinta ir *sāse*, (*sēsė* lyties tarmėje nėra). Šalia *sāse* pasakoma tik mažybinės formos — *sasāla, sasardāla*. Lyties *seseriē* tarmėje nėra.

§ 54. Dg. vard. vyr. g. yra priebalsinio, *i-*, *a-* ir *ia-kam.* Dažnesnė yra priebalsinio kamieno galūnė. Mot. g. yra priebalsinio (dažnesnė) ir *i-kam.* Dg. kilm. vyr. g. dažnesnė priebalsinio kam. galūnė, mot. g. vartojama tik su priebalsine galūne. Dg. naud. vyr. g. yra *i-*, *a-* ir *ia-kam.* Dažnesnė *i-kam.* lytis. Mot. g. *i-kam.* Dg. gal. vyr. g. *ia-* ir *i-kam.*, vartojama lygia greta; mot. g. *i-kam.* Dg. ĩn. vyr. g. *i-*, *a-*, *ia-kam.* Visos trys lytys vartojamos pagrečiui. Mot. g. *i-kam.* Dg. viet. *i-*, *a-*, *ia-kam.* Dg. šauksm. dažnesnė

priebalsinio kam. lytis. Dg. il. *i-*, *a-*, *ia-*kam., visos trys lytys vartojamos lygia greta.

Pastaba. Aprašomosios tarmės centras vietos žmonių yra vadinamas *liñk-menes*, t.y. su priebalsinio kamieno galūne, taip pat ir kiti vietų vardai, kurie lk. dg. vard. turi *i-*kam. galūnę, tarmėje yra priebalsinio kamieno, pvz., *kratuõnes*~*kretuones*. Tik retai (dėl lk. įtakos) jaunesnieji tarmės atstovai pavartoja ir su *i-*kam. galūne (*liñkmeni.s*, *kratuõni.s*).

Sangražiniai daiktavardžiai

§ 55. Skirtingai nuo lk. tarmėje sangražiniai daiktavardžiai yra padaryti, prie paprastųjų daiktavardžių pridėjus partikulą *-ei*, pvz.: *bari.masei*, *drąski-masei*, *muši.masei*, *šukāvimasei*. Sangražinių daiktavardžių partikula *-ei* yra bendra su įvardžiuotinių vyr. g. būdvardžių partikula (pvz.: *báltasei*, *gražusei*, taip pat plg.: *đšei*, *tūjei*, *aiteina.s* „eiti“). Sangražinių daiktavardžių dažniau vartojamas tik vardininkas, kartais kilmininkas, naudininkas. Pvz.: *bašsus bari.masei tu.bõbu.*; *ta.kõ muši.ma.s tai sáva*, *gi.vënimi da*, *negirdėjau*; *ar bõz gálas tam táva*. *šukāvimuis*. Kiti linksniai labai retai arba ir visai nebevartojami.

Pavyzdžiai rodo, kad partikula *-ei* yra tik vardininko linksnyje.

СЛОВОИЗМЕНЕНИЕ В ОБЛАСТИ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В ЛИНКМЯНСКОМ ГОВОРЕ

Я. И. КАРДЕЛИТЕ

Резюме

В статье рассматривается словоизменение в области имен существительных в одном из говоров северовосточной Литвы: характеризуется сод. число, падеж; даются парадигмы отдельных основ, выясняются флексии, отличающиеся от флексий литературного языка, определяется место ударения. Далее даются формы основ и указываются место ударения, расходящиеся с литературными нормами.

Кроме имен существительных мужского и женского родов, в описываемом говоре широко употребляется и существительные общего рода. В говоре, как и во всей восточной Литве, встречается иллитив един. и множ. чисел. Формы всех основ предл. падежа множ. ч. употребляются со старинным окончанием *-si*, встречающимся в древней литовской письменности и в других индоевропейских языках. В линкмянском говоре сохранились основы на согласную в родит. падеже ед. ч. и в имен. и родит. падежах множ. числа. Имена существительные, возникшие на базе возвратных глаголов, образуются при помощи частицы *-ei*.